

Qəzəl, qoşma seçimi və ifasında Yaqub Məmmədovun ustalığı

Ülvi Məmmədov

AMK-nın doktorantı

E-mail: Memdov82@inbox.ru

Muğam janrının canı-çövhəri sözdür, qəzəliyyatdır. Yəni muğam sənətindəki atributlardan biri də şeirdir, qəzəldir. Səs, musiqi kimi qəzəl də muğamlarda əsas ifadə vasitələrindən biridir. Qəzəllər klassik muğamların tərkibində xanəndələr vasitəsilə ifadə edilərək öz mənasını, məzmun və mahiyyətini qoruyub saxlamaqla bərabər, həm də təsir gücünə malik olur. Orta əsr şairlərinin qəzəlləri həmin dövrdən başlayaraq indiyə qədər bütün zamanların, hətta bu günün xanəndələrinin də dilindən düşmür, zəngin çalarlı muğamların şöbə və guşələrində işlədilərək ömür davamını yaşamaqdadır. Klassik şairlərin qəzəlləri mahiyyətə və fəlsəfi baxımdan çox dəyərli olaraq, insanların zövqünü formalaşdırmaqla bərabər, onları eşqə, məhəbbətə, xeyrxahlığa, mərdliyə, Allaha, kainatı dərk etməyə və digər insani keyfiyyətlərə sahiblənməyə çağırır. Klassiklər insanlara şən-şöhrətdən, riyadan, paxılıqdan, hər cür xəbis hərəkətlərdən uzaq olmağı, dünya malına uymamağı təlqin edirdi. Xaqani Şirvani (1120-1199), Nizami Gəncəvi (1141-1209), İmadəddin Nəsimi (1369-1417), Məhəmməd Füzuli (1494-1556), Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) və başqa klassiklərin qəzəlləri bütün dövrlər üçün öz əhəmiyyətini, dəyərini və aktuallığını qoruyub saxlaya bilib. Müxtəlif dövrlərdə yaşamış xanəndələr klassik şairlərin əqli-idraki baxımdan çox zəngin olan qəzəllərinə müraciət edib sevə-sevə, yüksək ilhamla oxuyaraq insanlığın, cəmiyyətin mənəvi-estetik zövqünün formalaşmasına xidmət göstərmişlər. Tarixən elə zəkali, bilikli, elmi ustad xanəndələr olmuşdur ki, şeirə yaxşı bələd olduqları üçün özləri də muğamların ruhuna uyğun qəzəllər yazıblar. Çox yaxşı ki, belə xanəndələr sonrakı

dövlərdə və bu zamanda da olub. Nümunə kimi Mirzə Məhəmməd Həsən (1831-1906), Cabbar Qaryağdıoğlu (1861-1944), Hacıbaba Hüseynov (1919-1993), Məmmədəli Əliyev-Sail (1936-1983), müasir dövrümüzün xanəndələrindən Məmmədbağır Bağırzadə (1950-2005), Ağakərim Nafis, Malik Tağızadə və başqalarını göstərə bilərik.

Özündən əvvəlki klassik xanəndələr kimi, Y.Məmmədov da Füzulinin qəzəllərinə məsuliyyətlə yanaşır və oxuduğu muğamın mahiyyətinə uyğun olaraq istifadə edirdi. Axı Məhəmməd Füzuli yaradıcılığı başdan-başa hikmət dünyasıdır.

Muğam deyəndə, ilk növbədə, dahi Füzulinin qəzəlləri yada düşür... Və yüz illər boyu Füzuli qəzəlləri Azərbaycan muğamının azərbaycanca danışmasını, özü də məzmun-mündəricə, estetik baxımdan mükəmməl, aristokratik bir dildə danışmasını təmin etməklə kifayətlənməmiş, eyni zamanda münasib (və müvafiq) qəzəl seçimində muğam ustaları üçün alternativsiz meyar olmuşdur.

Füzuli qəzəlləri miqyası təsəvvür edilməyən bir eşqin tərənnümüdür:

Öylə sərməstəm ki, idrak etməzəm dünya nədir,

Mən kiməm, sadiq olan kimdir, meyü səhba nədir.[3, s. 81]

Qəzəllər əruz vəznində yazılır. Bizə əruz vəzninin on bir bəhri və bir də Rübai bəhri məlumdur. On bir bəhr bunlardır: Həcəz, Rəməl, Rəcəz, Mütəqarib (və ya Təqarib), Müzari, Müctəss, Xəfif, Münsərih, Səri, Kamil, Mütədarik [4, s.20].

Xanəndəlik sənətində ən əsas şərtlərdən biri söz və musiqinin əlaqəsi, sıx vəhdətidir. Şeirin ahəngi muğamın melodiyası daxilində əriyərək çox gözəl və təsirli harmoniya yaradır. Bu da danılmaz faktdır ki, muğam

janrı, xanəndəlik sənəti bilavasitə əruz vəznində yazılan qəzəllərlə bağlıdır. Odur ki, hər bir xanəndə əruzü yaxşı bilməli, qəzəllərə xiridar olmalıdır. Azərbaycan xanəndəlik sənətində öz səsi, üslubu, sənət gücü olan Yaqub Məmmədovun qəzəllərə münasibətinə diqqət yetirdikdə, maraqlı nüanslar, ustalığ, xüsusi bacarıq, düzgün və həssas yanaşma diqqəti cəlb edir. Ustad xanəndə oxuduğu hər bir muğamın ruhuna, quruluşuna, səs strukturuna, melodik çalarlarına uyğun qəzəllər seçməklə xüsusi ustalığ göstərmişdir. Onun "Rast"da, "Çahargah"da, "Zabul-Segah"da, "Bayatı-Şiraz"da, "Mahur-hindi"da, "Mirzə Hüseyn segahi" və digər muğamlarda istifadə etdiyi qəzəllər tam fərqlidir. Yəni, eyni qəzəlləri bütün muğamlara tətbiq etməyib. Demək lazımdır ki, istədiyiniz qəzəli hər muğama tətbiq etmək olmur. Burada çox inca nüanslar, ölçü-biçi, ritm-intonasiya qaydaları, məzmun və mahiyyət də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Qəzəllərin tələffüzü aydın olmalı, dinləyiciyə layiqincə təqdim edilməlidir. Bunun

üçün xanəndənin dilində, ifadə qaydasında heç bir qüsurlu olmamalı və aydın diksiya ilə çıxış etməlidir. Qəzəl muğamın ruhuna uyğun oxunaraq melodiyanın daxilində özünü tapmalı, əriməlidir. Xanəndəyə lazım olan bütün xüsusiyyətlərə: geniş, dəyərli səs tessiturasına, məlahətli tembrə, zəngünlərə, muğama xas bütün "melizm"lərə malik, pərgar Yaqub Məmmədov həmişə aydın diksiyası ilə şeiriyəti muğam melodiyası tərkibində doğru-düzgün formada ifadə edə bilib. Hər bir muğamın melodik baxımdan fərqli xüsusiyyətlər daşması bir peşəkar xanəndə kimi, onun fikrində, sənət düşüncəsində və ifaçılıq qaydasında daim olub. Nümunə kimi qeyd edə bilərik ki, Füzulinin qəzəlini "Rast" muğamının "Üşşaq" şöbəsinə oxuyurdu:

Məndə Məcnundan füzun aşiqlik istedadı var,
Aşiqi-sadiq mənəm, Məcnunun ancaq adı var.

Qeyd etməliyik ki, xanəndələr həm də şeirin, sənətin, qəzəliyyatın istifadəçisi, xiridarı və əsl təbliğatçılardır. Yaqub Məmmədov da bu bərədə məsuliyyətli xanəndə olmuşdur. Bütün fəaliyyəti ərzində qəzəllərdən məharətlə istifadə etməklə bərabər, həm də onların layiqli təbliğatçısı olmuşdur. Axı qəzəllər musiqi melodiyası ilə, xanəndənin, səsi, nəfəsi, eşqi-həvəsi, boğazda vurduğu xallar, şirinliklər, bəzəklərlə ahangdar şəkil alaraq dinləyicinin zövqü, eşitmə qabiliyyəti, sözə həssaslığı ilə onlarla daha yaxından doğmalaşır. Bəli, həqiqətən belə xiridar sənətkarların repertuarına daxil olan qəzəllər daim diqqəti cəlb etmiş və böyük sevgi qazanmışdır.

Yaqub müəllim özünə ustad saydığı Xan Şuşinski kimi, qoşmalardan da məharətlə istifadə edirdi. M.P.Vaqifin qoşmalarından müəyyən nümunələri seçib oxuyurdu:

Sevgilim, ləblərin yaquta bənzər,
Sərasər dişlərin dürdanəyəndir.
Sədəf dəhanından çıxan sözlərin,
Hər biri bir qeyri xəzanəyəndir.

Bu qoşmanı "Mənəndi-muxalif" də elə məharətlə oxuyurdu ki, sanki elə "Zabul"un, "Mirzə-Hüseyn segahi"nin həmin şöbəsi üçün yazılıb.

Qəzəllər müxtəlif mövzuludur. Ulu Tanrıya, övliyalara, sevgiyə, kainata, dünyanın faniliyinə, ata-anaya, təbiətə, övlada, sənətə, müdrikiyə, muğamlara, ürfaniliyə, vətənə həsr olunmuş qəzəllər yazılıb. Xanəndələr seçim edərək belə müxtəlif mövzulu qəzəllərə müraciət edirlər. Yaqub Məmmədov da ifaçılığın ərzində fərqli mövzulu qəzəllərə meydan verib. Onun işlətdiyi qəzəllər arasında sevgiyə, məhəbbətə dair

əksəriyyət təşkil edir və bu görkəmli şair Əlağa Vahidin (1895-1965) yaradıcılığına aiddir. Vətəni tərənnüm edən qəzəlləri də ürəkdən və sevə-sevə oxuyurdu. Füzulşünas alim, tanınmış şair Hacı Mailin (1935-1999) "Mailin ünvanı vətəndir" rəqifli qəzəli ustad xanəndənin daimi repertuarında idi.

Arif olanın sevgili-cananı vətəndir,
Həm namusu, həm qeyrəti, vicdanı vətəndir.
Hər kəs vətəni sevməsə, insan deyil əsla,
İnsan olanın cismidə həm canı vətəndir.
Min dərdə düşar olsa da, övladı-vətən gər.
Hər çarəsini qılmağa Loğmanı vətəndir.
Yarın qəmi-hicranına dözməkdə nə vardır,
Ən müşkül olan dəhərdə, hicranı-vətəndir.
Ölsəm vətən uğrunda buna fəxr edirəm mən,
Könlüm nə qədər istəsə, qurbanı-vətəndir.
Hər kəs soruşa gər mənim ünvanımı sizdən,
Ol şəxsə deyir: Mailin ünvanı vətəndir. [2, s.9]

Yaqub Məmmədov Hacı Mailin bu qəzəlini konsertlərdə, bədii-kütləvi tədbirlərdə, el şənliklərində oxuyur, insanları vətəni ürəkdən sevməyə və həqiqi vətəndaş olmağa çağırırdı. Belə sevilən xanəndələrin dilindən eşidilən, məlahətli, təpərli, könül oxşayan səsndən, ilhamından güc alan vətən tərəvətli, vətən sevgili qəzəllər daim populyarlıq və sevgi qazanmışdır.

Ümumiyyətlə, görkəmli xanəndə torpaq, yurd, xalq və vətənə bağlı olduğu üçün bu mövzulu qəzəlləri, qoşmaları, bayatıları daim oxuyur, vətəni daim həvəs və məhəbbətlə tərənnüm edirdi. Daha bir nümunəni Buzovnalı Ağaəminin qəzəlində görürük. Burada da vətən vəsf olunur. Nümunə kimi sonluğunu göstərək:

Ey Ağami, vətənin aşiqi ol, sev vətəni,
Vətənin həm anadır, həm də sənə dünyadır.

Y.Məmmədov "Şur"un mayasında bu qəzəli də müntəzəm olaraq tədbirlərdə və toy-mağarda oxuyardı. Axı kütləvi tədbirlər, el yığnağı olan toylar muğam, şeiriyət və vətənə məhəbbətin təbliği üçün ən geniş auditoriyadır. Qarabağ savaşındakı qələbəmiz üçün bilavasitə yurd sevgili, vətən məhəbbətli əsərlər mühüm vasitə olmuşdur. Vahidin, Seyidağanın da vətən sevgili qəzəllərini şövqlə oxuyurdu.

Azərbaycan xanəndələrinin muğam ifaçılığında Əlağa Vahidin (1895-1965) qəzəlləri əsas yer tutur. Həmçinin Yaqub Məmmədovun təqdim etdiyi muğamlarda da Ə.Vahidin qəzəllərinə çox rast gəlirik. O, şairin həmin qəzəllərini zərgər dəqiqliyi ilə seçərək muğamlara düzmüş və bacarıqla ifa etmişdir:

Hər aşiqə öz istədiyi yarı gözəldir,
Hər bülbülə öz sevdiyi gülzarı gözəldir.

İlqarı gözəl olmayanı istəməz aşiq,
Can ver elə canana ki, ilqarı gözəldir.

...Vahid, mənə insaf elə, sima ilə baxma,
Əhsən elə bir şairə, əşarı gözəldir.

Məhəbbəti vəsf edən belə qəzəlləri oxuyaraq muğamın özünü də qəlbi məhəbbətlə dolu sevdalı insanlara sevdirdi. Ə.Vahidin digər

məhəbbət mövzulu qəzəllərini də sevə-sevə oxuyur, muğamların daxili ovqatına, xoş əhvalına, düşündürücü məqamlarına qataraq təqdim edir və ecəzkar hala gətirirdi:

Sevgilim, eşq olmasa varlıq bütün əfsanədir,
Eşqindən məhrum olan insanlığa biganədir,
Sevgidir, yalnız məhəbbətdir həyatın cövhəri,
Bir könül ki, eşq zövqünü duymasa, qəm-xanədir.

Muğamın canı-cövhəri də elə eşqdir, məhəbbətdir, gözəllikdir, hikmət, düşüncə və aqillik dünyasıdır. Muğamı insanlara yalnız musiqi melodiyası ilə deyil, həm də sözlə, qəzəllərlə çatdırmaq mümkündür ki, bu da xanəndəlik sənətinin əsas atributlarından biridir. Xalqın sevimli sənətkarı öz muğam sənətini, muğam səltnətini qəzəllərlə qurmuşdur.

Müğənni ifa etdiyi muğamlarda əsasən klassik poeziyamızın musiqidar nümunələrini səsləndirir. Elə buna görədir ki, Nizami, Füzuli, Seyid Əzim, Vahid qəzəlləri repertuarında möhkəm yer tutur. O, "Bayatı-Şiraz"da Füzulinin "Pəmbeyi-daqi-cünun içrə nihandır bədənim", "Ey geyib gülgün dəmadəm əzmi-cövlan eyləyəm", "Segah"da Vahidin "Bilməm bu nazənin kimin istəklə yaradır" misralı qəzəllərini şövqlə oxuyur [4, s. 129].

Xan Şuşinski və bir neçə başqa xanəndəmiz kimi qoşmalardan da bəhrələnirdi. M.P.Vaqif, S.Vurğun, Əliağa Kürçaylı, Məzahir Daşqın və Rasim Kərimlinin qoşmaları onun daimi repertuarında olub. S.Vurğundan bir nümunə göstərək:

Buludlar dağlır uzaqda lay-lay,
Yenə öz yerində yuvarlanır ay,
Fəqət nə Cəlal var, nə də ki, Humay,
Nə ömrə acıyır, nə yaşa dünya.

Yaqub müəllim bu qoşmanı "Mirzə Hüseyn segah"ının "Manəndi-müxalif"ində xüsusi tərzdə oxuyurdu. Xanəndə istər bu muğamın, istərsə də "Zabul-Segah"ın "Manəndi-müxalif"ində Füzulinin "Pəmbeyi-

daqi-cünun içrə nihandır bədənim / Dirı olduqca libasım budur, ölsəm kafənim" rədifli qəzəlini ilhamla ifa edirdi.

Seyid Əzimin məşhur Guş qıl ey ki, bilirsən özünü vaqifi-kar, qulaq as, gör ki, nədir naleyi-ney, nəğmeyi-tar" rədifli qəzəlini bir neçə muğamın şöbələrində məharətlə istifadə edərək melodiyanın axıcılığına yatırır və ora öz məlahətli səs çalarlarını qataraq oxuyurdu. Klassik şairlərimizin qəzəllərini klassik xanəndələr və bu sırada Seyid Şuşinski də öz ifasına daxil etmişdi [4, s. 72].

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin məşhur "Muğam" poeməsindən nümunələr də onun repertuarında idi:

Daş üreklərdə yanıb daşları sındırdı muğam,
Haqqa düşmənləni haqqa tapındırdı muğam.
Nə güman eyləmişən ondakı tilsimləri sən,
Kürü ahıyla qurtdu, salı yandırdı muğam.
Çox kitablar oxudum, zənn elədim Bəxtiyaram,
Mənə çox mətləbi ahəsdəcə qandırdı muğam.

Yaqub Məmmədov Xalq şairinin bu qəzəlinə muğam tədbirlərində həmişə yer verirdi.

Bir daha qeyd edirik ki, Yaqub Məmmədovun ifasında Nizami, Füzuli, Xaqani, Nəbati, Molla Pənah Vaqif, Seyid Əzim, Mirzə Müştəq, Səməd Vurğun, Məmməd Rahim, Mir Mehdi, Şəhriyar, Bəxtiyar, Fail Muxtar, Səil, Əliağa Bakir, Ağəmi, Hacıbaba Hüseynov, Ələmdar Mahir və başqalarının qəzəlləri öz məzmunu, mahiyyəti və dəyəri ilə çox gözəl də səslənirdi. Sağlığında klassikləşən, sənətin usta, arif çağını, müdrik dövrünü sürən Yaqub Məmmədov muğam sənətinin canı-cövhəri olan qəzəllərin seçiminə həmişə diqqətlə, məsuliyyətlə yanaşmış, hər birinin üzərində işləmiş, dərin sevgi ilə ifa etməklə bərabər, hansı qəzəlin hansı muğamın tərkibində və hansı tədbirlərdə oxunmasını düzgün təyin etmişdir. ❖

Ədəbiyyat:

1. Əliağa Vahid. Seçilmiş əsərləri. B.; Lider, 2005, 472 s.
2. Cəvahir Səlimqızı. Arif olanın sevgili cananı vətəndir. / "Mərkəz" qəzeti, 23.11.2010, s.9
3. Nizami Cəfərov. // "Muğam aləmi" V Beynəlxalq festivalı çərçivəsində keçirilən "Azərbaycanda muğam elmi: reallıqlar və perspektivlər" mövzusunda elmi simpo-

4. ziumun (7-9 mart 2018-ci il) materialları. s. 81
4. Vəli Məmmədov. Muğam, söz, ifaçı. B.; "İşiq", 1981, 142 s.
5. Ramiz Fəseh-Paşayev. Əruz vəzninin tədrisi. B.; "Çıraq", 2003, 96 s.
6. Ramiz Fəseh-Paşayev. Azərbaycan muğamlarında söz və musiqinin əlaqəsi. B.; "Çıraq", 2004, 140 s.

Резюме:

Ульви Мамедов

МАСТЕРСТВО ЯГУБА МАМЕДОВА В ВЫБОРЕ И ИСПОЛНЕНИИ СТИХОВ ГАЗЕЛЕЙ, ГОШМА

В статье рассказывается о газелях классических азербайджанских поэтов, сохранении их сущности и актуальности, а также о регулярном включении в репертуар певцов. Отмечается, что наши певцы, а также народный артист, мэтр, выдающийся певец Ягуб Мамедов всегда проявляли особый подход к выбору газелей. В статье отмечается, что Я.Мамедов подходил к газелям как классических, так и современных поэтов на разные темы, а также к газелям, посвященным Родине, и читал их с любовью и нежностью.

Ключевые слова: мугам, классика, газели, Ягуб Мамедов, голос, дикция

Summary:

Ulvi Mamedov

YAGUB MAMMADOV'S SKILL IN CHOOSING AND PERFORMING POEMS GAZELLE, GOSHMA

The article talks about the ghazals of classical Azerbaijani poets, their preservation of their essence and relevance, and their regular inclusion in the repertoire of singers. It is noted that our singers, as well as People's Artist, master artist, prominent singer Yagub Mammadov have always shown a special approach to the selection of ghazals. It is noted in the article that Y.Mammadov took a responsible approach to various ghazals of both classical and modern poets, as well as ghazals dedicated to the motherland, and read them with love and affection.

Keywords: mugam, classical, ghazals, Yagub Mammadov, voice, diction